Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 7 sierpnia 2018 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Zbliżanie ustawodawstw – Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych – Trzecia dyrektywa 90/232/EWG – Artykuł 1 – Odpowiedzialność z tytułu uszkodzeń ciała doznanych przez wszystkich pasażerów innych niż kierowca – Ubezpieczenie obowiązkowe – Bezpośrednia skuteczność dyrektyw – Obowiązek odstąpienia od stosowania przepisów prawa krajowego sprzecznych z dyrektywą – Niestosowanie klauzuli umownej sprzecznej z dyrektywą

W sprawie C-122/17

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Court of Appeal (sąd apelacyjny, Irlandia) postanowieniem z dnia 2 marca 2017 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 9 marca 2017 r., w postępowaniu:

David Smith

przeciwko

Patrickowi Meade'owi,

Philipowi Meade'owi,

FBD Insurance plc,

Ireland,

Attorney General,

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: K. Lenaerts, prezes, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, J.L. da Cruz Vilaça, A. Rosas i J. Malenovský, prezesi izb, E. Juhász, A. Borg Barthet, A. Arabadjiev (sprawozdawca), A. Prechal, E. Jarašiūnas, K. Jürimäe i C. Lycourgos, sędziowie,

rzecznik generalny: Y. Bot,

sekretarz: M.A. Gaudissart, zastępca sekretarza,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 5 lutego 2018 r.,

* Język postępowania: angielski.

rozważywszy uwagi przedstawione:

– w imieniu FBD Insurance plc przez M. Feeny, solicitor, F.X. Burke'a, advocate, F. Duggana, BL, J. O'Reilly'ego, SC, J. Corcorana, advocate, i M. Collinsa, SC,

– w imieniu Ireland przez S. Purcell, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez C. Tolanda, SC, T.L. Powera, BL, i H. Mohana, SC,

– w imieniu rządu francuskiego przez R. Coesme'a, działającego w charakterze pełnomocnika,

– w imieniu rządu niderlandzkiego przez M.K. Bulterman i M.H.S. Gijzen, działające w charakterze pełnomocników,

– w imieniu Komisji Europejskiej przez K.P. Wojcika i N. Yerrell, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 10 kwietnia 2018 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy kwestii, czy prawo Unii powinno być interpretowane w ten sposób, że w ramach sporu między jednostkami sąd krajowy powinien odstąpić od stosowania przepisów krajowych oraz opartej na nich klauzuli umownej, które są sprzeczne z art. 1 trzeciej dyrektywy Rady 90/232/EWG z dnia 14 maja 1990 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych (Dz.U. 1990, L 129, s. 33, zwanej dalej „trzecią dyrektywą").

2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu pomiędzy Davidem Smithem z jednej strony a Patrickiem Meade'em, Philipem Meade'em, FBD Insurance plc (zwanym dalej „FBD"), Ireland (Irlandią) i Attorney General z drugiej strony w przedmiocie odszkodowania za szkodę poniesioną przez D. Smitha w wyniku wypadku drogowego z udziałem pojazdu prowadzonego przez Patricka Meade'a, należącego do Philippa Meade'a i ubezpieczonego przez FBD.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/103/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych i egzekwowania obowiązku ubezpieczania od takiej odpowiedzialności (Dz.U. 2009, L 263, s. 11) uchyliła dyrektywę Rady 72/166/EWG z dnia 24 kwietnia 1972 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych i egzekwowania obowiązku ubezpieczania od takiej odpowiedzialności (Dz.U. 1972, L 103, s. 1, zwaną dalej „pierwszą dyrektywą"), drugą dyrektywę Rady 84/5/EWG z dnia 30 grudnia 1983 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów silnikowych (Dz.U. 1984, L 8, s. 17, zwaną dalej „drugą dyrektywą") oraz trzecią dyrektywę. Zważywszy jednak na datę wystąpienia okoliczności faktycznych w postępowaniu głównym, należy wziąć pod uwagę uchylone dyrektywy.

4 Zgodnie z art. 3 ust. 1 pierwszej dyrektywy:

„[…] [K]ażde państwo członkowskie podejmie wszelkie stosowne środki, aby zapewnić, że odpowiedzialność cywilna odnosząca się do ruchu pojazdów normalnie przebywających na jego terytorium jest objęta ubezpieczeniem. Zakres pokrycia szkód oraz warunki ubezpieczenia zostaną ustalone w ramach tych środków".

5 Artykuł 1 ust. 4 drugiej dyrektywy stanowił:

„Każde państwo członkowskie utworzy lub upoważni instytucję mającą za zadanie wypłacanie odszkodowań co najmniej w granicach obowiązkowego ubezpieczenia szkód majątkowych i uszkodzeń ciała spowodowanych przez pojazd niezidentyfikowany lub taki, w stosunku do którego nie wypełniono obowiązku ubezpieczenia, o którym mowa w ust. 1 […]".

6 Artykuł 1 akapit pierwszy trzeciej dyrektywy stanowił:

„[…] [U]bezpieczenie określone w art. 3 ust. 1 [pierwszej dyrektywy] obejmuje odpowiedzialność z tytułu uszkodzenia ciała wszystkich pasażerów, innych niż kierowca, wynikającą z ruchu pojazdu".

7 W dniu 19 kwietnia 2007 r. Trybunał wydał wyrok Farrell (C-356/05, EU:C:2007:229), w którym orzekł, iż art. 1 trzeciej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, takiemu jak uregulowanie irlandzkie będące przedmiotem sporu w postępowaniu głównym, zgodnie z którym obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych nie obejmuje odpowiedzialności za uszkodzenia ciała doznane przez osoby, które podróżują w tej części pojazdu, której projekt ani konstrukcja nie obejmują siedzeń dla pasażerów, i że przepis ten spełnia wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego, w związku z czym przyznaje on prawa, na które jednostki mogą powoływać się bezpośrednio przed sądami krajowymi. Trybunał uznał jednak, że do sądu krajowego należy ustalenie, czy możliwe jest powołanie się na ten przepis przeciwko podmiotowi takiemu jak podmiot, którego dotyczy sprawa, w której wydano ów wyrok.

8 W wyroku z dnia 10 października 2017 r., Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745), Trybunał orzekł w istocie, że jednostki mogą powoływać się na art. 1 akapit pierwszy trzeciej dyrektywy wobec podmiotu, któremu Irlandia powierzyła wykonywanie zadania leżącego w interesie publicznym, o którym mowa w art. 1 ust. 4 drugiej dyrektywy, i który to podmiot dysponuje w tym celu na mocy ustawy uprawnieniami wykraczającymi poza normy obowiązujące w stosunkach między jednostkami.

Prawo irlandzkie

9 Artykuł 56 ust. 1 Road Traffic Act 1961 (ustawy z 1961 r. o ruchu drogowym), w wersji obowiązującej w czasie wystąpienia okoliczności faktycznych w postępowaniu głównym (zwanej dalej „ustawą z 1961 r."), stanowił, że kierujący pojazdem nie może prowadzić pojazdu mechanicznego po drodze publicznej bez zatwierdzonej ważnej polisy ubezpieczenia obejmującej ochroną ubezpieczeniową niewłaściwe użytkowanie pojazdu skutkujące obowiązkiem wypłaty odszkodowania na rzecz innych osób, z wyjątkiem osób nieobjętych ochroną ubezpieczeniową.

10 Artykuł 56 ust. 3 tej ustawy przewidywał, że użytkowanie pojazdu z naruszeniem zakazu przewidzianego w art. 56 ust. 1 stanowi przestępstwo.

11 Zgodnie z art. 65 ust. 1 lit. a) rzeczonej ustawy „osobą nieobjętą ochroną ubezpieczeniową” w rozumieniu art. 56 ust. 1 tej ustawy jest:

„Każda osoba dochodząca odszkodowania za uszkodzenia ciała poniesione w czasie, kiedy znajdowała się w lub na pojeździe mechanicznym (lub pojeździe ciągniętym przez pojazd mechaniczny) wskazanym we właściwym dokumencie, innym niż pojazd mechaniczny, pojazd ciągnięty przez pojazd mechaniczny lub pojazdy mechaniczne tworzące zespół pojazdów danego rodzaju określonego dla celów niniejszego ustępu w rozporządzeniach wydanych przez właściwego ministra, jeżeli takie rozporządzenia nie przewidują obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej obejmującej pasażerów:

(i) każdej części pojazdu mechanicznego, innego niż duży pojazd służb publicznych, chyba że projekt lub konstrukcja tej części pojazdu obejmuje siedzenia dla pasażerów; lub

(ii) siedzących w przyczepie kempingowej dołączonej do pojazdu mechanicznego, kiedy taki zespół porusza się po drodze publicznej”.

12 Artykuł 6 Road Traffic (Compulsory Insurance) Regulations, 1962 (rozporządzenia z 1962 r. o ruchu drogowym [obowiązkowe ubezpieczenie]), w wersji obowiązującej w czasie wystąpienia okoliczności faktycznych w postępowaniu głównym (zwanego dalej „rozporządzeniem ministerialnym z 1962 r.”), przewidywał:

„Do celów stosowania [art. 65 ust. 1 lit. a) ustawy z 1961 r.] wskazuje się następujące pojazdy:

a) wszystkie pojazdy inne niż motocykle, których projekt lub konstrukcja obejmuje siedzenia dla pasażera;

[…]”.

Spór w postępowaniu głównym i pytanie prejudycjalne

13 W dniu 19 czerwca 1999 r. D. Smith doznał bardzo poważnych uszkodzeń ciała, gdy furgonetka, którą podróżował jako pasażer w jej tylnej części, zderzyła się z innym pojazdem również jadącym po drodze publicznej nieopodal miejscowości Tullyallen (Irlandia). W momencie wypadku furgonetką kierował Patrick Meade, a jej właścicielem był Philip Meade. Furgonetka ta nie była wyposażona w trwale zamocowane siedzenia dla pasażerów podróżujących w tylnej części pojazdu.

14 Polisa ubezpieczenia komunikacyjnego, którą Philip Meade wykupił w FBD, była ważna w chwili wypadku i została zatwierdzona zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa irlandzkiego. Polisa ta zawierała klauzulę, która przewidywała, że ochronie ubezpieczeniowej podlega wyłącznie pasażer siedzący na trwale zamocowanym siedzeniu w przedniej części pojazdu, w związku z czym wyłączała spod ochrony pasażerów podróżujących w tylnej części furgonetki.

15 David Smith pozwał do High Court (wysokiego trybunału, Irlandia) P. Meade’a i P. Meade’a, podnosząc ich niedbalstwo oraz winę. Za zgodą stron sąd ten wezwał FBD, Ireland i Attorney General do udziału w postępowaniu w charakterze pozwanych.

16 Po otrzymaniu zawiadomienia o roszczeniach odszkodowawczych D. Smitha FBD pismem z dnia 13 sierpnia 2001 r. odmówiło wypłaty na rzecz Philipa Meade’a odszkodowania za uszkodzenia ciała doznane przez D. Smitha. Towarzystwo ubezpieczeniowe powołało się na zawartą w polisie ubezpieczeniowej klauzulę wyłączającą odpowiedzialność i wskazało, że uszkodzenia ciała doznane przez osoby podróżujące jako pasażerowie w części pojazdu, której projekt ani konstrukcja nie przewidują siedzeń dla pasażerów, nie są objęte ową polisą.

17 W wyroku z dnia 5 lutego 2009 r. High Court (wysoki trybunał) uznał, że z orzecznictwa Trybunału, a w szczególności z wyroku z dnia 13 listopada 1990 r., Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395), wynika, iż obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnej z prawem Unii wymaga, by w niniejszej sprawie zostało pominięte wyłączenie ochrony ubezpieczeniowej przewidziane w art. 65 ustawy z 1961 r. w odniesieniu do uszkodzeń ciała doznanych przez osoby podróżujące w części pojazdu, której projekt ani konstrukcja nie obejmują siedzeń dla pasażerów. W wyroku tym oraz w postanowieniu z dnia 18 stycznia 2010 r. High Court (wysoki trybunał) w szczególności stwierdził nieważność klauzuli wyłączającej odpowiedzialność figurującej w umowie ubezpieczenia zawartej przez Philipa Meade'a.

18 W dniu 10 lutego 2009 r. High Court (wysoki trybunał) zatwierdził ugodę zawartą pomiędzy FBD a D. Smithem w następstwie wyroku z dnia 5 lutego 2009 r. Zgodnie z tą ugodą FBD wypłaciło D. Smithowi kwotę 3 mln EUR. FBD jest uprawnione do subrogacji w zakresie wypłaconej kwoty.

19 Postępowanie przeciwko P. i P. Meade'om z jednej strony oraz Ireland i Attorney General z drugiej zostało zawieszone.

20 FBD odwołało się od wyroku i postanowienia High Court (wysokiego trybunału) do Court of Appeal (sądu apelacyjnego, Irlandia), podnosząc, że sąd pierwszej instancji niewłaściwie zastosował orzecznictwo wynikające z wyroku z dnia 13 listopada 1990 r., Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395), oraz że ów wyrok oraz to postanowienie skutkują nadaniem trzeciej dyrektywie swego rodzaju bezpośredniego skutku horyzontalnego, zważywszy, że FBD jest podmiotem prywatnym. Owo towarzystwo ubezpieczeń wskazało ponadto, że jeśli jego odwołanie zostanie uwzględnione, będzie ono dochodzić od państwa irlandzkiego zwrotu sumy wypłaconej D. Smithowi.

21 Sąd odsyłający zauważa, że w momencie wystąpienia okoliczności faktycznych w postępowaniu głównym osoby podróżujące w furgonetkach, które nie były wyposażone w trwale zamocowane siedzenia, stanowiły „osoby nieobjęte ochroną ubezpieczeniową" dla celów stosowania zarówno art. 65 ust. 1 lit. a) ppkt (i) ustawy z 1961 r., jak i rozporządzenia ministerialnego z 1962 r., oraz że na gruncie prawa irlandzkiego nie istniał prawny obowiązek ich ubezpieczenia. Sąd ten stwierdza też, że kierujący pojazdem, którzy posiadali zatwierdzoną polisę ubezpieczeniową nieobejmującą ochroną ubezpieczeniową osób podróżujących w tylnej części tego pojazdu niewyposażonej w trwale zamontowane siedzenia, nie popełniali przestępstwa.

22 Sąd odsyłający wskazuje ponadto, że w sprawie w postępowaniu głównym – w odróżnieniu od sprawy zakończonej wyrokiem z dnia 19 kwietnia 2007 r., Farrell (C-356/05, EU:C:2007:229) – ubezpieczyciel, mianowicie FBD, jest podmiotem prywatnym.

23 Zdaniem tego sądu art. 65 ust. 1 lit. a) ustawy z 1961 r. oraz art. 6 rozporządzenia ministerialnego z 1962 r. wyłączają wyraźnie i w sposób zupełnie jednoznaczny spod obowiązkowej ochrony ubezpieczeniowej od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych przypadki takie jak ten zaistniały w sprawie w postępowaniu głównym, kiedy to pasażer podróżuje w części pojazdu mechanicznego niewyposażonej w trwale zamocowane siedzenia. Wspomniane przepisy stanowią odzwierciedlenie zamiaru prawodawcy krajowego i z pewnością nie są wynikiem jego niedopatrzenia.

24 Sąd odsyłający wyjaśnia, że w związku z tym wykładnia tych przepisów w sposób zgodny z przepisami trzeciej dyrektywy nie jest możliwa, gdyż odmienna wykładnia ich jasnego brzmienia byłaby dokonana contra legem.

25 W tych okolicznościach sąd odsyłający zastanawia się, jakie obowiązki ciążą na podstawie prawa Unii na sądzie krajowym, który rozpatruje spór między jednostkami, w sytuacji gdy obowiązujące przepisy prawa krajowego są ewidentnie sprzeczne z przepisami dyrektywy, które spełniają wszystkie przesłanki wymagane dla wywoływania skutku bezpośredniego, i gdy wykładnia tych przepisów prawa krajowego w sposób zgodny z tą dyrektywą jest niemożliwa.

26 W tym względzie ów sąd wskazuje, że z orzecznictwa Trybunału, a zwłaszcza z wyroku z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), wynika, iż w takiej sytuacji sąd krajowy powinien odstąpić od stosowania przepisów prawa krajowego.

27 Sąd odsyłający uważa, że w związku z tym powinien odstąpić od stosowania art. 65 ust. 1 lit. a) ustawy z 1961 r. oraz art. 6 rozporządzenia ministerialnego z 1962 r. w zakresie, w jakim przepisy te przewidują wyłączenie spod ochrony ubezpieczeniowej pasażerów pojazdu, którzy nie podróżują na trwale zamocowanych siedzeniach.

28 Odstąpienie od stosowania wskazanych przepisów miałoby skutek wsteczny. W konsekwencji polisa ubezpieczeniowa będąca przedmiotem postępowania głównego nie mogłaby już być uznawana za „zatwierdzoną polisę" w rozumieniu art. 56 ust. 1 ustawy z 1961 r. W ocenie sądu odsyłającego w takiej sytuacji kierujący oraz właściciel pojazdu, których dotyczy postępowanie główne, teoretycznie popełniliby przestępstwo: pierwszy z nich – prowadząc ów pojazd na drodze publicznej bez zatwierdzonej polisy ubezpieczeniowej, a drugi – zezwalając na prowadzenie tego pojazdu w ten sposób.

29 Sąd odsyłający jest jednak zdania, że gdyby sama klauzula wyłączająca ochronę ubezpieczeniową pasażerów pojazdu niepodróżujących na trwale zamocowanych siedzeniach została wyłączona z polisy ubezpieczeniowej, której dotyczy postępowanie główne, z tego względu, że jest ona niezgodna z prawem Unii, to polisa ta automatycznie odzyskałaby status polisy zatwierdzonej w rozumieniu art. 56 ust. 1 ustawy z 1961 r., a problem dotyczący odpowiedzialności karnej P. i P. Meade'ów przestałby istnieć. Ów sąd zastanawia się w tym kontekście, czy z wyroków z dnia 28 marca 1996 r., Ruiz Bernáldez (C-129/94, EU:C:1996:143), z dnia 30 czerwca 2005 r., Candolin i in. (C-537/03, EU:C:2005:417), oraz z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), nie wynika, że wspomniana klauzula powinna zostać wyłączona z uwagi na jej niezgodność z prawem Unii.

30 Nasuwa się jednak pytanie, czy odstąpienie od stosowania tej klauzuli wyłączającej ochronę nie sprowadzałoby się w istocie do nadania art. 1 trzeciej dyrektywy swego rodzaju bezpośredniego skutku horyzontalnego.

31 Sąd odsyłający podkreśla wreszcie, że kwestia, czy jest on zobowiązany odstąpić od stosowania klauzuli wyłączającej ochronę zawartej w polisie ubezpieczeniowej, której dotyczy postępowanie główne, nie stała się bezprzedmiotowa w wyniku zawarcia ugody między FBD a D. Smithem. Sąd ten uważa, że gdyby w niniejszym przypadku musiał odstąpić od stosowania tej klauzuli, oznaczałoby to, że D. Smith słusznie wystąpił z roszczeniem przeciwko P. i P. Meade'om i że FBD było zobowiązane wypłacić odszkodowanie na rzecz tych ostatnich. Ów sąd twierdzi, że gdyby natomiast nie musiał odstąpić od stosowania tej klauzuli, FBD mogłoby wystąpić z roszczeniem do państwa irlandzkiego o zwrot kwoty, jaką towarzystwo to wypłaciło D. Smithowi na podstawie ugody.

32 W tych okolicznościach Court of Appeal (sąd apelacyjny) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy w sytuacji gdy:

a) odpowiednie przepisy prawa krajowego przewidują wyłączenie z zakresu odpowiedzialności w ramach obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego wobec osób, dla których nie przewidziano trwale zamocowanych siedzeń w pojeździe mechanicznym,

b) zgodnie z postanowieniami polisy ubezpieczeniowej ochrona ubezpieczeniowa obejmuje wyłącznie osoby podróżujące na trwale zamocowanych siedzeniach w pojeździe i polisa ta była w istocie zatwierdzoną polisą ubezpieczeniową na gruncie prawa krajowego w chwili wypadku,

c) wcześniejszym orzeczeniem Trybunału (wyrok z dnia 19 kwietnia 2007 r., Farrell, C-356/05, EU:C:2007:229) przepisy prawa krajowego przewidujące takie wyłączenie z zakresu ochrony ubezpieczeniowej zostały uznane za sprzeczne z prawem Unii i, co za tym idzie, należy odstąpić od ich stosowania, i

d) brzmienie przepisów krajowych uniemożliwia ich wykładnię zgodnie z wymogami prawa Unii,

w postępowaniu spornym między osobami prywatnymi i prywatnym towarzystwem ubezpieczeń dotyczącym wypadku drogowego z 1999 r. skutkującego poważnymi uszkodzeniami ciała pasażera, który nie podróżował na trwale zamocowanym siedzeniu pasażera, w którym to postępowaniu za zgodą stron sąd krajowy dopozwał państwo i towarzystwo ubezpieczeniowe po stronie pozwanej, sąd ów, odstępując od stosowania odpowiednich przepisów prawa krajowego, ma również obowiązek niestosowania klauzuli wyłączającej odpowiedzialność przewidzianej w polisie ubezpieczenia komunikacyjnego lub w inny sposób wyłączenia możliwości zastosowania przez ubezpieczyciela klauzuli wyłączającej odpowiedzialność, obowiązującej w chwili wypadku, dopuszczając tym samym możliwość dochodzenia przez poszkodowanego odszkodowania bezpośrednio od ubezpieczyciela na podstawie tej polisy? Ewentualnie czy taki rezultat przełoży się w istocie na bezpośredni horyzontalny skutek dyrektywy wobec osoby prywatnej zakazany prawem Unii?”.

33 Pismem złożonym w sekretariacie Trybunału w dniu 14 września 2017 r. Irlandia, zgodnie z art. 16 akapit trzeci statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, zażądała rozpatrzenia sprawy przez Trybunał w składzie wielkiej izby.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

34 Na wstępie należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w ramach ustanowionej w art. 267 TFUE procedury współpracy między sądami krajowymi a Trybunałem do tego ostatniego należy udzielenie sądowi krajowemu użytecznej odpowiedzi, która umożliwi mu rozstrzygnięcie zawisłego przed nim sporu. Mając to na uwadze, Trybunał powinien w razie potrzeby przeformułować przedłożone mu pytania. Ponadto Trybunał może wziąć pod rozwagę normy prawa Unii, na które sąd krajowy nie powołał się w swoich pytaniach prejudycjalnych (wyroki: z dnia 13 października 2016 r., M. i S., C-303/15, EU:C:2016:771, pkt 16 i przytoczone tam orzecznictwo; z dnia 31 maja 2018 r., Zheng, C-190/17, EU:C:2018:357, pkt 27).

35 W tym względzie z postanowienia odsyłającego wynika, że pytanie prejudycjalne opiera się na założeniu, iż z orzecznictwa Trybunału, a w szczególności z wyroku z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), wynika, że w sprawie w postępowaniu głównym sąd odsyłający powinien odstąpić od stosowania art. 65 ust. 1 lit. a) ustawy z 1961 r. oraz art. 6 rozporządzenia ministerialnego z 1962 r., ponieważ, po pierwsze, Trybunał orzekł w wyroku z dnia 19 kwietnia 2007 r., Farrell (C-356/05, EU:C:2007:229), że przepisy te są sprzeczne z art. 1 trzeciej dyrektywy, który spełnia wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego, a po drugie, zapewnienie zgodnej z prawem Unii wykładni tych przepisów nie jest możliwe, gdyż w przeciwnym razie prowadziłoby to do ich wykładni contra legem.

36 Aby udzielić sądowi odsyłającemu użytecznej odpowiedzi, należy zbadać, czy prawo Unii, a w szczególności art. 288 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy, przed którym toczy się spór pomiędzy jednostkami i który nie jest w stanie dokonać takiej wykładni przepisów prawa

krajowego, która byłaby zgodna z dyrektywą, jest zobowiązany odstąpić od stosowania przepisów prawa krajowego oraz klauzuli umownej, sprzecznych z przepisami tej dyrektywy, które spełniają wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego.

37 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, w sytuacji gdy sąd krajowy rozpoznaje spór pomiędzy jednostkami, w ramach którego okazuje się, że sporne uregulowanie krajowe jest sprzeczne z prawem Unii, ma on obowiązek zapewnienia ochrony prawnej gwarantowanej jednostkom w przepisach prawa Unii oraz zapewnienia pełnej skuteczności tych przepisów (zob. podobnie wyroki: z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in., od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 111; z dnia 19 stycznia 2010 r., Kücükdeveci, C-555/07, EU:C:2010:21, pkt 45; a także z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI, C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 29).

38 Trybunał wielokrotnie orzekał, że wynikający z dyrektywy wymóg osiągnięcia przez państwa członkowskie określonego w niej rezultatu, jak również obowiązek podejmowania wszelkich właściwych środków ogólnych lub szczególnych w celu zapewnienia wykonania tego wymogu ciążą na wszystkich organach tych państw, w tym, w granicach ich kompetencji, na organach sądowych (zob. podobnie w szczególności wyroki: z dnia 10 kwietnia 1984 r., von Colson i Kamann, 14/83, EU:C:1984:153, pkt 26; z dnia 19 stycznia 2010 r., Kücükdeveci, C-555/07, EU:C:2010:21, pkt 47; a także z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI, C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 30).

39 Wynika stąd, że stosując prawo krajowe, sąd krajowy musi przy dokonywaniu jego wykładni uwzględnić całość norm tego prawa i w oparciu o uznane w porządku krajowym metody wykładni uczynić wszystko, by możliwie w jak najszerszym zakresie interpretować je w świetle treści i celów danej dyrektywy, tak by doprowadzić do osiągnięcia zamierzonego przez nią skutku, realizując tym samym normę ustanowioną w art. 288 akapit trzeci TFUE (zob. w szczególności wyroki: z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in., od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 113, 114; z dnia 19 stycznia 2010 r., Kücükdeveci, C-555/07, EU:C:2010:21, pkt 48; a także z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI, C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 31).

40 Trybunał orzekł jednak, że zasada wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem Unii ma pewne granice. Spoczywający na sądzie krajowym obowiązek odniesienia się do prawa Unii przy dokonywaniu wykładni i stosowaniu odpowiednich przepisów prawa krajowego jest bowiem ograniczony przez ogólne zasady prawa i nie może służyć jako podstawa dla dokonywania wykładni prawa krajowego contra legem (zob. podobnie wyroki: z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 25; z dnia 15 stycznia 2014 r., Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 39; z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI, C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 32).

41 W tym względzie prawdą jest, że kwestia konieczności odstąpienia od stosowania przepisu krajowego w zakresie, w jakim jest on sprzeczny z prawem Unii, pojawia się dopiero z chwilą, gdy okaże się, że nie jest możliwa jakakolwiek zgodna z prawem Unii wykładnia tego przepisu (wyroki: z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 23; z dnia 10 października 2013 r., Spedition Welter, C-306/12, EU:C:2013:650, pkt 28).

42 Niemniej jednak Trybunał niezmiennie orzekał też, że dyrektywa nie może sama z siebie tworzyć obowiązków po stronie jednostki, wobec czego nie można powoływać się na nią wobec jednostki (zob. w szczególności wyroki: z dnia 26 lutego 1986 r., Marshall, 152/84, EU:C:1986:84, pkt 48; z dnia 14 lipca 1994 r., Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, pkt 20; a także z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in., od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 108). Rozszerzenie możliwości powołania się na przepis nieprzetransponowanej lub nieprawidłowo transponowanej dyrektywy na dziedzinę stosunków między jednostkami sprowadzałoby się bowiem do przyznania Unii uprawnienia do nakładania w sposób bezpośrednio skuteczny zobowiązań na jednostki, podczas gdy ma ona tę kompetencję wyłącznie w obszarach, w których powierzono jej uprawnienie do wydawania rozporządzeń (zob. podobnie wyrok z dnia 14 lipca 1994 r., Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, pkt 24).

43 Tak więc nawet jasny, precyzyjny i bezwarunkowy przepis dyrektywy mający na celu przyznanie jednostkom praw lub nałożenie na nie obowiązków nie może być jako taki stosowany w ramach sporu zawisłego wyłącznie pomiędzy jednostkami (wyroki: z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in., od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 109; z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 42; a także z dnia 15 stycznia 2014 r., Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 36).

44 Trybunał orzekł wyraźnie, że dyrektywa nie może być powoływana w sporze między jednostkami w celu wyłączenia stosowania uregulowania państwa członkowskiego sprzecznego z tą dyrektywą (zob. podobnie wyrok z dnia 27 lutego 2014 r., OSA, C-351/12, EU:C:2014:110, pkt 48).

45 Sąd krajowy jest bowiem zobowiązany odstąpić od stosowania przepisu krajowego sprzecznego z dyrektywą jedynie wówczas, gdy dyrektywa ta jest powoływana wobec państwa członkowskiego, organów jego administracji, w tym władz lokalnych, lub instytucji i podmiotów, które podlegają zwierzchnictwu lub kontroli państwa lub którym państwo członkowskie powierzyło wykonywanie zadania leżącego w interesie publicznym i które dysponują w tym celu uprawnieniami wykraczającymi poza normy obowiązujące w stosunkach między jednostkami (zob. podobnie wyroki: z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 40, 41; z dnia 25 czerwca 2015 r., Indėlių ir investicijų draudimas i Nemaniūnas, C-671/13, EU:C:2015:418, pkt 59, 60; a także z dnia 10 października 2017 r., Farrell, C-413/15, EU:C:2017:745, pkt 32–42).

46 Jeżeli chodzi o wyrok z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), na który powołuje się sąd odsyłający, Trybunał podkreślił w pkt 35–37 tego wyroku, że to właśnie ogólna zasada niedyskryminacji ze względu na wiek, a nie dyrektywa konkretyzująca tę ogólną zasadę w dziedzinie zatrudnienia i pracy, mianowicie dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.U. 2000, L 303, s. 16), przyznaje jednostkom prawo, które może być powoływane jako takie, a które nawet w sporach pomiędzy jednostkami zmusza sądy krajowe do odstąpienia od stosowania przepisów prawa krajowego sprzecznych z tą zasadą, jeżeli uważają one, że nie są w stanie zapewnić wykładni tych przepisów zgodnie z prawem Unii.

47 Na poparcie tej interpretacji Trybunał w szczególności wskazał w pkt 22 wyroku z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), że zasada niedyskryminacji ze względu na wiek ma swoje źródło w różnych instrumentach międzynarodowych i we wspólnych tradycjach konstytucyjnych państw członkowskich oraz że powyższą zasadę, zagwarantowaną obecnie w art. 21 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, należy uważać za ogólną zasadę prawa Unii.

48 Tymczasem sytuacja w sprawie w postępowaniu głównym różni się od sytuacji w sprawie, w której wydano wyrok z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278), ponieważ – jak podniosły rząd niderlandzki i Komisja Europejska – art. 1 trzeciej dyrektywy nie może być uważany za konkretyzujący ogólną zasadę prawa Unii.

49 Z powyższych rozważań wynika, że sąd krajowy, przed którym toczy się spór pomiędzy jednostkami i który nie jest w stanie dokonać takiej wykładni przepisów prawa krajowego, która byłaby zgodna z dyrektywą, nie jest zobowiązany odstąpić – jedynie na podstawie prawa Unii – od stosowania przepisów prawa krajowego sprzecznych z przepisami tej dyrektywy, które spełniają wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego, i rozszerzyć w ten sposób możliwości powołania się na przepis nieprzetransponowanej lub nieprawidłowo transponowanej dyrektywy na dziedzinę stosunków między jednostkami.

50 Wniosku tego nie podważają wyroki z dnia 28 marca 1996 r., Ruiz Bernáldez (C-129/94, EU:C:1996:143), i z dnia 30 czerwca 2005 r., Candolin i in. (C-537/03, EU:C:2005:417), do których odwołuje się sąd odsyłający. W wyrokach tych Trybunał dokonał bowiem wykładni obowiązujących przepisów prawa Unii, przy czym nie musiał badać kwestii możliwości powołania się na dyrektywę wobec jednostki.

51 Wniosku zawartego w pkt 49 niniejszego wyroku nie podważają też wyroki z dnia 30 kwietnia 1996 r., CIA Security International (C-194/94, EU:C:1996:172), i z dnia 26 września 2000 r., Unilever (C-443/98, EU:C:2000:496), na które powołuje się Irlandia.

52 Sprawy, które zakończyły się wydaniem tych wyroków, dotyczyły bowiem szczególnej sytuacji, mianowicie przyjęcia krajowych przepisów technicznych z naruszeniem wymogów proceduralnych w zakresie zgłoszenia oraz odroczenia przyjęcia, figurujących w dyrektywie Rady 83/189/EWG z dnia 28 marca 1983 r. ustanawiającej procedurę udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych (Dz.U. 1983, L 109, s. 8).

53 W takiej szczególnej sytuacji Trybunał orzekł w istocie, że te krajowe przepisy techniczne nie miały zastosowania w sporze pomiędzy jednostkami, ponieważ nieprzestrzeganie obowiązków wynikających z dyrektywy 83/189 stanowiło „istotne uchybienie proceduralne", którego dane państwo członkowskie dopuściło się przy przyjęciu tych przepisów, i że dyrektywa ta, nie tworząc ani praw, ani obowiązków po stronie jednostek, nie określała materialnej treści przepisu prawnego, na podstawie którego sąd krajowy miał rozstrzygnąć zawisły przed nim spór, efektem czego orzecznictwo dotyczące braku możliwości powołania się w sporze między jednostkami na dyrektywę, która nie została transponowana, nie miało znaczenia w podobnej sytuacji (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 1996 r., CIA Security International, C-194/94, EU:C:1996:172, pkt 48; z dnia 26 września 2000 r., Unilever, C-443/98, EU:C:2000:496, pkt 44, 50, 51).

54 Jednak sytuacja w sprawie w postępowaniu głównym różni się od sytuacji opisanej w dwóch poprzednich punktach niniejszego wyroku. Artykuł 1 trzeciej dyrektywy, przewidując w odniesieniu do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem odnośnego pojazdu obowiązek objęcia uszkodzeń ciała doznanych przez wszystkich pasażerów z wyłączeniem kierowcy, powstałych w związku z tym ruchem, określa bowiem materialną treść przepisu prawnego i w konsekwencji jest objęty zakresem stosowania orzecznictwa dotyczącego braku możliwości powołania się w sporze między jednostkami na dyrektywę, która nie została przetransponowana lub została przetransponowana nieprawidłowo.

55 W świetle całości powyższych rozważań należy stwierdzić, że w sprawie w postępowaniu głównym sąd odsyłający, który uważa, że nie jest w stanie dokonać wykładni art. 65 ust. 1 lit. a) ustawy z 1961 r. oraz art. 6 rozporządzenia ministerialnego z 1962 r. w sposób zgodny z art. 1 trzeciej dyrektywy, nie jest zobowiązany – w celu ustalenia, czy D. Smith miał prawo żądać od FBD odszkodowania za szkodę poniesioną przez niego w wyniku wypadku drogowego leżącego u podstaw tej sprawy – odstąpić od stosowania, wyłącznie na podstawie tego przepisu trzeciej dyrektywy, tych przepisów krajowych, jak również klauzuli wyłączającej odpowiedzialność figurującej zgodnie z tymi ostatnimi przepisami w umowie ubezpieczenia zawartej przez Philipa Meade'a, i rozszerzyć w ten sposób możliwości powołania się na dyrektywę na dziedzinę stosunków między jednostkami.

56 Uściśliwszy to, należy przypomnieć, że w sytuacji takiej jak ta rozpatrywana w postępowaniu głównym strona poszkodowana w wyniku niezgodności prawa krajowego z prawem Unii lub osoba, która wstąpiła w prawa tej strony, będzie jednak mogła powołać się na orzecznictwo wynikające z wyroku z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428), w celu uzyskania w stosownym przypadku od państwa członkowskiego naprawienia poniesionej szkody (zob. analogicznie wyroki: z dnia 19 kwietnia 2007 r., Farrell, C-356/05, EU:C:2007:229, pkt 43; z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 43).

57 W świetle całości powyższych rozważań na pytanie prejudycjalne należy udzielić następującej odpowiedzi:

– prawo Unii, a w szczególności art. 288 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy, przed którym toczy się spór pomiędzy jednostkami i który nie jest w stanie dokonać wykładni przepisów prawa krajowego sprzecznych z przepisem dyrektywy spełniającym wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego, która to wykładnia byłaby zgodna z tym ostatnim przepisem, nie jest zobowiązany jedynie na podstawie prawa Unii odstąpić od stosowania tych przepisów prawa krajowego oraz klauzuli znajdującej się zgodnie z nimi w umowie ubezpieczenia, oraz że

– w sytuacji takiej jak ta rozpatrywana w postępowaniu głównym strona poszkodowana w wyniku niezgodności prawa krajowego z prawem Unii lub osoba, która wstąpiła w prawa tej strony, będzie jednak mogła powołać się na orzecznictwo wynikające z wyroku z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428), w celu uzyskania w stosownym przypadku od państwa członkowskiego naprawienia poniesionej szkody.

W przedmiocie kosztów

58 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

Prawo Unii, a w szczególności art. 288 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy, przed którym toczy się spór pomiędzy jednostkami i który nie jest w stanie dokonać wykładni przepisów prawa krajowego sprzecznych z przepisem dyrektywy spełniającym wszystkie przesłanki wymagane do wywarcia skutku bezpośredniego, która to wykładnia byłaby zgodna z tym ostatnim przepisem, nie jest zobowiązany jedynie na podstawie prawa Unii odstąpić od stosowania tych przepisów prawa krajowego oraz klauzuli znajdującej się zgodnie z nimi w umowie ubezpieczenia.

W sytuacji takiej jak ta rozpatrywana w postępowaniu głównym strona poszkodowana w wyniku niezgodności prawa krajowego z prawem Unii lub osoba, która wstąpiła w prawa tej strony, będzie jednak mogła powołać się na orzecznictwo wynikające z wyroku z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in. (C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428), w celu uzyskania w stosownym przypadku od państwa członkowskiego naprawienia poniesionej szkody.

Podpisy